

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	7
BAŞLARKEN	9
MEVLEVİZÂDE MEHMED MUSTAFA SUPHİ	13
MUSTAFA SUPHİ KRONOLOJİSİ.....	191
BABASI MEVLEVİZÂDE ALİ RIZA (ÖZÜTÜRK), ANNESİ MEMNUNE HANIM VE AİLE BÜYÜKLERİ	201
KIZ KARDEŞİ FİTNAT HANIM VE EŞİ KERİM SEBATİ GÜRGÜN	219
KIZ KARDEŞİ JALE İSMET HANIM VE MEHMET ALİ TEVFİK YÜKSELEN BEY....	231
AYŞE REZAN GÜRGÜN VE GÜRBÜZ FINDIKLIGİL.....	245
YEĞENİ FATMA LEYLA GÜRGÜN (SUMEN-ÖZEN) VE GALİP ÖZEN	251
EMİNE MUHİTDİNOVA	259
MARİA MIHAİLOVNA YERŞOVSKAYA-MERYEM SUPHİ.....	351
MARİA SUPHİ-BİR DİRENİŞ ÖYKÜSÜ KİTABININ ELEŞTİRİSİ	419
MARİA MIHAİLOVNA YERŞOVSKAYA	453
KAYNAKÇA.....	455

BAŞLARKEN

Mustafa Suphi ve yaşamı konusunda, birçok önemli çalışma yayımlandı. Babası, annesi, kız kardeşleri, enişterisi, yeğenleri konusunda ise çok az bilgimiz var. Bu konuda yazılan makaleler oldukça dağınık bir yelpazede yer alıyor. Aileye ilişkin kimi belgeler farklı konulardaki çalışmaların içinde yer almış.

Suphi'nin anne ve babasını, dedelerini, ninelerini, kardeşlerini, enişterisini, yeğenlerini ve onların eşlerini, Rusya günlerindeki ilk aşkı Emine Muhitdinova'yı (Amina Fasykhovna Mukhitdinova), burjuvazinin zalimce katlettiği sevgili eşi Maria Mihailovna Yerşovskaya - Meryem Suphi'yi, bir kitap içinde yan yana getirmek istedim.

Mustafa Suphi'nin politik yaşamını doğru okuyamayan, kendisi ve aile bireyleri hakkında yanıltıcı "bilgiler" içeren kitaplar, makaleler, romanlar, fotoğraflar, sosyal medya paylaşımları sık olarak görülüyor. Birçok çalışmada tekrarlanarak genel doğru mertebesine yükselen hataları bulup düzeltmek kolay olmadı. Mustafa Suphi ve Onbeşler katliamı ile bağlantılı olan belgelerin yanlış değerlendirmesiyle varılan sonuçların eleştirisi de çalışmamın kapsamı içindedir. Suphi ve TKP adını öne çıkarıyor görünerek, genel hatalara tutunup onların verdiği mücadeleyi küçümseyen çalışmaların bazılarını özel olarak eleştirdim. Genel yanılığının izlerinden küçük parçalar taşıyan ancak tamamıyla özgün ve ön açıcı olan çalışmalardan faydalandım.

TÜSTAV ve onun bünyesindeki Sosyal Tarih yayınları konu hakkındaki temel bilgilerin dayanağı oldu. TÜSTAV yazarlarının

farklı yayınevlerinden çıkan kitaplarını da bu kapsamda değerlendiriyorum. İlk bilgiler için Mete Tunçay çalışmalarının tümü çok önem taşıdı. Ali Birinci çalışmaları Ali Rıza Bey ve Mustafa Suphi biyografisi için temel dayanaklarım arasında yer aldı. Emel Akal, Hamit Erdem, Baha Coşkun, Erden Akbulut, Yücel Demirel ve TÜSTAV'dan çıkan kitaplarda katkısı olan kişilerin emeğine sağlık.

Emine Muhitdinova konusunda kaynak akışını sağlayan, tercümede takıldığımız kelimelere açıklık getiren Tatar Prof. Dr. Alfina Sibgatullina'ya özel teşekkür borçluyum.

Konu hakkındaki her yeni bilgisini benimle paylaşan Erden Akbulut dayanışmasını hiç esirgemedi. Baha Coşkun'la birlikte son okumaları yapıp önümü açtı.

Hamit Erdem, aklıma takılan her ayrıntıda düşüncesini aldığı, vardığım sonuçları tartıştığım dayanağım oldu. Ulaştığım her bulguda bir yenisine ulaşmam için beni teşvik etti. Araştırma sürecimdeki desteği büyük motivasyon sağladı.

Doruk yayınevi çalışanlarına ve Gökhan Aydın'a, katkıları için teşekkür ederim

İsmail Dönmez ve Gültekin Tetik fotoğraf iyileştirmelerini yaparak yardımcı oldu.

Maria Suphi bölümünde, hakkında bilinenleri, onun adının geçtiği çalışmalardan bölümler aktararak yazdım. Mustafa Suphi ve TKP'nin kuruluşu hakkında yayımlanan hemen hemen tüm kitaplarda Maria-Meryem Suphi adı geçmektedir. TÜSTAV yazarlarının, vakıf bünyesinde veya farklı yayınevlerinden çıkan kitapları ve makaleleri bu konuda ana kaynağı teşkil etmiştir.

Maria Suphi hakkında özgün bir belgesel çalışma olduğu iddiasını taşıyan romandaki yanıltıcı, gerçeğe uymayan reklamcı anlayışı, belgeleriyle eleştiren çalışmamı kitabımın son bölümünde okuyabilirsiniz. Maria adını metalaştıran ve bu

akımın önünü açıp bir dizi makale ortaya çıkmasını sağlayan kitap özel ilgiyi hak ediyor. Kötü yazılmış kurgusal bir romandan tarih öğrendiğini sananlara geçmiş olsun.

Biyografik çalışma içeriğindeki çalışmam, özellikle Mustafa Suphi ve Maria Mihailovna Yerşovskaya-Meryem Suphi başlıklarında TKP tarihinin bir bölümüyle iç içe geçti. Kişilerin yaşam özelliği bunu zorunlu kıldı. Kitap çalışmam kişisel biyografiler temelinde değerlendirilmelidir.

MEVLEVİZÂDE MEHMED MUSTAFA SUPHÎ

Mevlevizâde denilmesinin nedeni, büyükbabasının ve amcasının Sivas Mevlevihanesi'nde postnişin makamına gelmiş olmasındandır. Mustafa adı büyükbabasından, Mehmed adı amcasından gelmektedir.¹ Büyükbaba Mustafa Efendi önce Sivas Mevlevihanesi'nde daha sonra da Samsun Mevlevihanesi'nde postnişin olarak kayıtlıdır.²

Osmanlı komünistleri özelinde ve tüm Müslüman Komünistler³ tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Mustafa Suphi'nin doğum yeri Giresun'dur. Doğum tarihi konusunda, farklı bilgiler ve belgeler bulunuyor. Osmanlı arşivlerindeki kayıtlar ile kendisinin değişik tarihteki beyanları arasında uyumsuzluklar var. 1911 Ara Seçimi'nde vekil olmak için başvurduğunda yapılan incelemede, kayıt yenileme yaparak üç yaş fazlasını beyan ettiğinin ortaya çıkması da bunların üstüne eklenmelidir.

Mustafa Suphi'nin yaşı konusunda, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde çalışarak, resmî belge yayımlayan Ali Birinci⁴ bu

- 1 Prf. Dr. Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevihanesi", https://dosyalar.semazen.net/e_kitap/sivas-mevlevihanesi-nejat-goyunc.pdf, s. 84.
- 2 Osman Köse, "Samsun Mevlevihanesi", *Bellekten*, Cilt: 76, Sayı: 276, 2012, s. 610.
- 3 Emel Akal, *Müslüman Komünistler-Petograd Kazan (1917-1918)*, İletişim, İstanbul 2020.
- 4 Ali Birinci: 25 Ağustos 1947'de Hendek'te (Sakarya) Balıklı Şeyh köyünde doğdu. Babası Şeker (1925 - 25 Temmuz 1993), annesi Müzeyyen Hanım (1924 - 16 Nisan 1977) tütün ziraatıyla geçiniyordu. Prof. Dr. Ali Birinci; İlk mektebin ilk üç senesini köyünde, son iki senesini Hendek'te okudu. Cumhuriyet İlkokulu'nu (1960), Hendek Ortaokulu'nu (1963), Ankara Polis Koleji'ni (1966) bitirdi. Polis Enstitüsü 1. sınıfından ayrıldı. Ayrıldığı sene girdiği A.Ü. Siyasal Bilgiler

konuda faydalanacağımız önemli bir isimdir. Mete Tunçay çalışmalarını, bu tarihi dönemin tümünü anlamamız için bilgi kaynağı olmaya devam ediyor. Tunçay, *Nevsâl-i Millî*'de yer alan özgeçmişini yayımlayan ilk kişi olmuştur.

Mustafa Suphi'ye ait biyografik bilgileri detaylandırmak Prof. Dr. Ali Birinci çalışmalarını sayesinde mümkün oldu. Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Bey'in biyografisinin ortaya çıkması, Suphi'nin biyografisini detaylandırmak için yeni olanaklar yarattı. Birinci, 2007 yılında, Ali Rıza Bey'in doğru biyografisini yayımlayana kadar,⁵ yine onun tarafından yayımlanan başka bir Ali Rıza Bey'e ait olan biyografi esas alınıyordu.⁶ *Mustafa Suphi'nin Resmî Hâl Tercümesi*⁷ başlığı ile yayımlanan belge de çok önemlidir. Memuriyete başlamak isteyen kişinin kendisi tarafından yazılan "Devlet-i Aliye'nin sınıf-ı memurin ve ketebe

Fakültesi, İktisat ve Maliye bölümünden mezun oldu (1973), Emniyet Genel Müdürlüğü'nde (1973 - 1976), Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi (Sivas) Tarih Bölümü'nde çalıştı (1976 - 1988). 30 Haziran 1988'de Polis Akademisi'nde vazifeye başladı. Türk Siyasi Tarihi ve İnkılâp Tarihi dersleri veriyor. 18 Haziran 1986'da, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" başlıklı doktorasını verdi. 1993' de doçent, 2000' de Yakınçağ Tarihi profesörü oldu. 3 Ekim 1989 - 25 Eylül 1990 arasında Paris'te meslekî çalışmalar yaptı. Atatürk Araştırma Kurumu üyeliğinde (1995 - 2001) bulundu. 25 Eylül 2002-28 Temmuz 2004 devresinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde ders verdi ve Üniversitenin Sosyal Bilimler Dergisi'ni dokuz sayı çıkardı ve bu arada Kırgızca ve Rusça kurslarına devam etti. 1 Ağustos 2008 - 12 Eylül 2011 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı yaptı.

- 5 Mehmet Alkan-Tanıl Bora-Murat Koraltürk, Mete Tunçay'a Armağan, Ai Birinci Makalesi; Mustafa Suphi'nin Babası Ali Rıza Bey'in Hikâyesi, İletişim Yayınları, 2007, s. 453-459.
- 6 Ali Birinci, Tarihin Gölgesinde, Meşahir-i Efkârdan Birkaç Zat, Dergâh yayınları, İstanbul, 2001, s. 377.
- 7 BOA-Sicill-i Ahval Defteri, No. III, s. 239, akt. Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhûleden Birkaç Zat*, Dergâh yayınları, İstanbul, Şubat 2001, s. 375-376; Ali Birinci, Bolşevik İhtilâli Arefesinde Mustafa Suphi: Vesikalar ve Bilgiler, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2018, s. 211-220.

ve müstahdemin-i sairesine mahsus tercüme-i hâl varakasıdır” başlıklı evrakta⁸ Suphi'nin verdiği bilgiler aşağıdaki gibidir:

İsmim ve şöhretim Mevlevîzâde Mustafa Suphi, pederim Erzurum vilâyeti mektupçusu ulâ sınıf-i sâni ashâbından Ali Rıza Efendi'dir.

Bin iki yüz doksan dokuz sene-i Hicriyesi Şabanü'l-muazzamının yirmi ikinci cumartesi gününe müsadirif olan fi 23 Temmuz sene 1298 (4 Ağustos 1882) tarihi Rumisinde Giresun kasabasında tevellüd ettim.

Kudüs ve Şam-ı şerifde mukaddemât-ı ulûmu gördükten sonra Erzurum vilâyeti Mekteb-i İdadî-i Mülkisi'nde tahsil-i tâliye bi'l-ikmâl müntehâ-yı sınıfından âliyyü'lâlâ derecede bir kıt'a mülâzemet ruusu ahzına muvaffak oldum. Lisan-ı mâder-zâdım olan Türkçeyi ve Fransızca ile Arapçayı gerek mektebde ve gerek hususî suretteki tahsilim sayesinde tekellüm ve kitabet eylediğim gibi Farisi dahi okurum. Bir günâ telif ve ihtiram ve bir memuriyete dair intihâbnâmem yoktur.

Erzurum vilâyeti İdadî-i Mülkisi'ni ikmâl ederek ilm-i hukuktan dahi hususen behredâr olmak üzere Dersaadet'e gelib Mektebi- Hukuk-ı Şâhâne'ye dâhil olduktan bir müddet sonra fi 26 Zilkadetü's-şerif 1318 ve fi 20 Kânun-ı sâni sene 1316 (2 Şubat 1901) tarihinde mülâzemeten Bâbiâli Evrak Odası'na çerağ buyurularak fi 26 Zilkadetü's-şerife sene 1319 ve fi 1 Şubat sene 1317 (14 Şubat 1902) tarihine kadar bade't-devam Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi hulefâlığına tahvil-i memuriyet eyledim. Fi 19 Zilhicce ve fi 16 Mart sene 1318 (29 Mart 1902) tarihinde ikinci sınıf mülâzımlığa terfi buyurulduğum gibi fi 9 Rebiyyü'levvel sene 1320 ve fi 2 Mayıs sene 1318 (15 Mayıs 1902) tarihinde 30 kuruş maşla tavzif olundum.

Hizmet-i devlete duhûlümden bu âna kadar zâtımca hiçbir suretle lekedâr olmadım.

Fi 12 Receb sene 320- Fi 1 Teşrin-i evvel sene 318 (14 Ekim 1902)

*Yevm-i salı Şura-yı Devlet ikinci sınıf mülâzımlarından
bende Mevlevîzâde Mustafa Subhi
(Mühür)*

8 Ali Birinci, 2001, s. 211-213.

Sahib-i tercüme-i hâl 437 numrolu Mustafa Subhi Efendi Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne üçüncü sınıf talebesinden olduğu kayden anlaşılmıştır. Fi 7 Teşrin-i evvel sene 318 (21 Ekim 1902). Sahib-i tercüme Mustafa Subhi Bey Mülkiye Dairesi'nde mukdim ikinci sınıf mülâzımlarındandır.

12 Receb sene 1320.

Mülkiye Dairesi baş muavini

Mustafa Suphi'nin kendi ifadesiyle yazdığı özgeçmişi ve Mülkiye Dairesi Baş muavini notlu belge içeriği böyledir. 4 Ağustos 1882 Giresun doğumludur.⁹ Mustafa Suphi 31 Temmuz 1900 tarihinde, yüksekokula kayıt yaptırma yeterliliği olan mülezâmat ruûsunu (belgesini-diplomasını) Erzurum İdadisinden almıştır. İdadi mezunu olan herkes doğrudan doğruya Dar-ül Fünun'a kaydolamıyordu. İlave dersler alması gerekirdi. Mülki İdadi mezunları ise doğrudan kayıt hakkına sahipti. Ayrıca taşra idadileri ve Dersaadet idadileri arasında da statü farkları vardı. Memuriyet için başvuru tarihi 2 Şubat 1901 olarak belirtilmiştir. Bu tarihten birkaç ay önce Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdığı yazılmıştır. Bu durumda Suphi'nin Hukuk Fakültesi'ne kayıt tarihi, 1900 senesinin son ayları olmalıdır. İstanbul'a gelir gelmez çalışmaya başlamış, 29 Mart 1902'de terfi almıştır. 15 Mayıs 1902 tarihinde maaşına 30 kuruş zam yapılmıştır. Hukuk Fakültesi 3. Sınıf öğrencisiyken memuriyet hayatına devam ettiği anlaşılıyor.

Birinci, Mustafa Suphi'nin doğum tarihine, 7 Temmuz veya 4 Ağustos 1882 olarak, aynı çalışmasında vermişti.¹⁰

9 Yavuz Aslan, kitap olarak da yayımlanmış olan doktora tezinde, Suphi'nin 9 Temmuz 1882'de doğduğunu ispat etmeye çalışmıştır. (*Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, s. 3) Sonraki sayfada Ali Rıza Bey'in Giresun'da 1860 yılında doğduğunu iddia etmiştir. (s.4) Ali Rıza Bey'in emekli olduktan sonra İstanbul/Süleymaniye'de oturduğunu ve sonraki ömrünü burada geçirdiğini yazmıştır. Ali Rıza Bey ve ailesinin İstanbul'da oturduğu ev Erenköy semtindeydi.

10 Ali Birinci, 2001, s. 373. Hicri ve Rumi takvim kullanılmasına göre ve-